

<http://ui.ac.ir/en>

Journal of Researches in Linguistics

E-ISSN: 2322-3413

13(1), 65-88

Received: 04.05.2021 Accepted: 15.10.2021

Research Paper

Schematic Meanings of Prepositions “baraye” and “ta” and Their Secondary Grammaticalization

Sepideh Abdolkarimi*

Assistant Professor, Department of Linguistics, Faculty of Letters and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

s_abdolkarimi@sbu.ac.ir

Sara Babaei Fallah

Graduate Student of TPNPS, Linguistics Department, Faculty of Letters and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

sara.b.fallah@gmail.com

Abstract

The present paper is a semantic survey of prepositions "/barāyē/ and /tā/. The aim of study is to identify schematic meaning of the mentioned prepositions with a diachronic view in order to investigate semasiological changes of meaning as a result of their secondary grammaticalization. To achieve this goal, the meanings of each of the prepositions were gathered from Sokhan and Dekhoda dictionaries. After analyzing prepositions' meanings, associative image schemas with the meanings have been mentioned. Prototypical and peripheral meanings of prepositions have been determined using Evan and Tyler's (2003) suggested method. After proving polysemy of the mentioned prepositions; semantic network of each preposition; is drawn. Finally, polysemy of the investigated prepositions has been explained with regard to imagery schemas as the result of secondary grammaticalization. The innovative aspect of this research is that the polysemy and secondary grammaticalization of prepositions had not been studied with regard to conceptual schemas associated with their semantic functions before.

Keywords: Secondary Grammaticalization, Polysemy, Image Schema, Semasiological Change, Preposition

Introduction

In cognitive view on language, words are considered either as content words or as structural words. Prepositions are among structural words in cognitive approach to language study. Structural words have grammatical functions whereas content words have lexical functions; as the result of having independent semantic content. As it is emphasized in cognitive grammars, the former group of words; i.e structural words have schematic meanings and from this viewpoint, they oppose content words in language which own content meanings.

In cognitive grammar, meanings of grammatical concepts can be described based on prototypes and image schema; prototypical meaning is rooted in experiences and schematic meaning is rooted in cognitive activities which can be found in an independent mental module (Langacker, 2013.p.67). Prepositions' polysemy brings about their grammaticalization; firstly, primary grammaticalization and then, secondary grammaticalization. This research is a semantic attempt to investigate schematic meanings of Persian prepositions “baraye” and “ta”. The process of becoming polysemic and then secondary grammaticalization of these prepositions are studied within a cognitive framework, based on image schema.

Materials and Methods

Meanings of “baraye” and “ta” are gathered via library method using Sokhan and Dekhoda Persian dictionaries and also Persian grammar books. Authors' intuitions are also used in data gathering and analysis. Componential analysis of meaning, a structural meaning analysis method is used to analyze extracted meanings. Associated image schema with the meanings are also mentioned which in its own turn, reveal the range of semasiological changes of meaning in course of their secondary grammaticalization. Historical information and documentations have been referred to for having a

*Corresponding author

reliable analysis. Accordingly, present paper is a descriptive-analytic survey which aims at finding out fixed and repetitive semantic components via investigating associated image schema with the meanings of each of the prepositions. Furthermore, we shall see how schematic meanings of these prepositions justify the range of semasiological changes of their meanings as the result of their secondary grammaticalization. Prototypical meaning and peripheral meanings of “baraye” and “ta” are extracted based on the proposed method of Tyler & Evans (2003). After proving polysemy of the mentioned prepositions and recognizing the prototypical meanings, semantic network of each preposition is given.

Discussion of Results and Conclusions

Investigating historical information and documentations have determined the oldest meaning or the main meaning of “baraye” and “ta” as follows:

Preposition “baraye” involves three parts; namely [be + ra + e] based on the information from middle Persian. Post position “ra” which indicates direct object in Persian, had been represented in Old Persian as /rādiy/. The verb /rāḍaiti/ in Avestan with the meaning “to prepare” is derived from this root. After grammaticalization, this word has been used as a post position. Contemporary semantic functions of “baraye” are: toward, in a while, target, cause, motivation, possession and comparison. Associated image schema with these meanings are: space- location, motion (which themselves involve image schema path, motion, transition, source and destination), balance, linkage, possession, comparison and evaluation.

Preposition “ta” is derived from /tāvat/ in Old Persian and /tāvāt/ in Sanskrit meaning very big, too long and too far. “ta” in middle Persian has had the word forms /tāk , /tāvāk/ and /han-tāi/. In Pahlavi it had been represented as /tāk/ and in manuscripts as /tāi/ or / /tāg , derived from /tāka/ with the meaning through, end and cause. Contemporary semantic functions of “ta” are spatial destination, temporal destination, abstract destination, sequence and pursuing. Associated image schema with these meanings are: space- location, motion (which involve image schema path, motion, transition, source and destination).

The fixed and repetitive semantic component in polysemy and grammaticalization of “baraye” is target and the associated image schema with that is destination.

The fixed and repetitive semantic component in polysemy and grammaticalization of “ta” is destination and the associated image schema with that is also destination.

References

- Abdolkarimi, S. & Changizi, E. (2019). The Process of Grammaticalization of ‘BA’ based on Componential Analysis of Meaning. *Language Related Research*, 8(6), 275-318. [In Persian]
- Anvari, H. (2003). *Sokhan Comprehensive Dictionary*. Sokhan. [In Persian]
- Anvari, H., Ahmadi, H. (2010). *Persian Grammar*. Fatemi. [In Persian]
- Bachenheimer, A. (2018). *Old Persian: Dictionary*. Glossary and Concordance. Wiley & Son Press.
- Brinton, I. & Traugott, E.C. (2005). *Lexicalization and Language change*. Cambridge University Press.
- Bubenik, V., Hewson, J. & Rose, S. (2009). *Grammatical Change in Indo-European Languages*. John Benjamins Publishing Company.
- Changizi, E. & Abdolkarimi, S. (2017). The Process of Grammaticalization of ‘AZ’. *Language Research*, 8(2), 21-38. [In Persian]
- Chobak, S. (1966). *Patient stone*. In <http://iran-paper.ir> [In Persian]
- Dehkhoda, A. (1998). *Persian Dictionary*. (Volumes 2, 3, & 4). Tehran University Press.
- Esseesy, M. (2010). *Grammaticalization of Arabic Prepositions and Subordinators: A Corpus-Based Study*. Brill Press.
- Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction* (1st ed.). Edinburgh University Press.
- Farshidvard, K. H. (2003). *Detailed Persian Grammar on Linguistics*. Sokhan. [In Persian]
- Gharib, A., Homayi, J., Yasami, R., Bahar, M., & Forouzanfar, B. (2010). *Persian Grammar*. By Mansour, J. Nahid. [In Persian]
- Givón, T. (1991). *English Grammar: A Function-Based Introduction*. John Benjamins.
- Hasandoust, M. (2014). *Persian Etymological Dictionary* (Volumes 1 & 2). Persian’s Academy. [In Persian]
- Hayashi, T. (2015). Prepositionality of Deverbal Prepositions. *Papers in Linguistic Science*, 21(2015). 129-151.
- Heine, B. & Narrog, H. (2011). *Handbook of Grammaticalization*. Oxford University Press.
- Heine, B. (1991). *Grammaticalization: A conceptual Framework*. University of Chicago Press.
- Heine, B. (2003). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Hopper, P. J. & Traugott, E. C. (2003). *Grammaticalization* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Horn, P. & Hubschan H. (2015). *Persian Morphophonemics Dictionary*. Translated and rewritten by M. Ranjbar. Text translator and Persian and Pahlavi instance finder: J. Khaleqi Motlaq. Mehrafroz. [In Persian]

- Imani, A. & Rafiei, A. (2019). A Constructional Study of the Compound Body-Based Phrases Including 'Sar' (Head) in Persian, *Language Research*, 11(6). 130-159 [In Persian]
- Kent, R. (2000). *Ancient Persian; Grammar, texts, Dictionary*. Translated by Saeed Oryan. Art Academy. [In Persian]
- Khatibrahbar, k. (1988). *Prepositions and conjunctions*. Sa'adi. [In Persian]
- Langacker, R. (2018). *Essentials of Cognitive Grammar*. Translated by J. Mirzabeigi. Agah. [In Persian]
- Lyons, J. (2012). *Language and Linguistics: an Introduction*. Elmi. [In Persian]
- Mastour, M. (2003). *Omniscient*. Qoqnos. [In Persian]
- Meshkatodini. M. (1991). *Persian Grammar based on Transformational Grammar*. University of Mashhad Press. [In Persian]
- Mirzayiniya, S. (2015). *Description and Analysis of Grammaticalization in Azerbaijani Turkish*. [Unpublished Master thesis]. University of Tarbi'at modarres. [In Persian]
- Natel'khanlari, P. (1990). *Persian grammar*. Babak. [In Persian]
- Nerlich, B., Zazie, T., Vimala, H., Clarke, D. (2005). *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*. Mouton de Gruyter Publication.
- Rhee, S. (2004). Semantic Structure of English Prepositions: An Analysis from a Grammaticalization Perspective. *Language Research*, 40(2), 397-427. [In Persian]
- Sharia'at, M. (1993). *Persian Grammar*. Asatir. [In Persian]
- Shojaiy, M. (2011). *Unprintable*. Neyestan. [In Persian]
- Tayler, A. & Evans, V. (2003). *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge University Press.
- Traugott, E. C. & Heine, B. (1991). *Approaches to Grammaticalization*. John Benjamins.
- Vafi, F. (2016). *Dream's Tibet*. Markaz. [In Persian]

مقاله پژوهشی

معانی طرح‌واره‌ای حروف اضافه «برای» و «تا» در توضیح دستوری‌شدگی ثانویه آن‌ها

* سپیده عبدالکریمی

** سارا بابایی فلاح

چکیده

پژوهش حاضر کوششی است معنی‌شناختی، برای تحلیل معانی طرح‌واره‌ای حروف اضافه «برای» و «تا» با رویکردی در زمانی در دوره‌ای تقریباً پنجاه ساله از ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۶، به منظور توضیح تغییرات مفهوم‌شناختی و روند دستوری‌شدگی آن‌ها. در این مقاله دستوری‌شدگی ثانویه حروف مذکور با استناد به طرح‌واره‌های تصویری که امکان تبیینی شناختی را فراهم کرده‌اند، توضیح داده شده است. برای دست یافتن به چنین تحلیلی، معانی هریک از حروف اضافه یادشده به شیوه کتابخانه‌ای و از فرهنگ‌های سخن، دهخدا، و کتاب‌های دست‌نویس فارسی استخراج شد و پس از تحلیل آن‌ها با استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌ای معنی و با ذکر طرح‌واره‌های تصویری متداعی با معانی این حروف اضافه، دامنه تغییرات مفهوم‌شناختی آن‌ها طی دستوری‌شدگی ثانویه بررسی شده است؛ به این ترتیب که با تعیین مؤلفه معنایی ثابت و تکرارشونده و نیز طرح‌واره تکرارشونده مرتبط با معانی داده‌های مورد بررسی درباره چندمعنایی و دستوری‌شدگی ثانویه آن‌ها به صورت مستدل توضیح داده شده است. معنای سرنمونی و معانی حاشیه‌ای هریک از حروف اضافه مدنظر با کمک روش **تایلر و ایوانز (2003)** تعیین شده است. توصیف و تبیین چندمعنایی حروف اضافه «برای» و «تا» در نتیجه دستوری‌شدگی ثانویه آن‌ها بر اساس معانی طرح‌واره‌ای این حروف از جنبه‌های نوآورانه این پژوهش به شمار می‌رود. بررسی معنی‌شناختی حروف نشان می‌دهند مؤلفه معنایی ثابت و تکرارشونده در دستوری‌شدگی «برای» هدف است و در دستوری‌شدگی «تا» مقصد است. طرح‌واره مرتبط با هر دوی آن‌ها نیز مقصد است. همچنین، هر دو حرف اضافه تغییر مقوله‌گذر داشته‌اند و معانی آن‌ها در پی دستوری‌شدگی ثانویه انتزاعی‌شدگی را نیز پشت سر گذاشته است.

کلیدواژه‌ها

دستوری‌شدگی ثانویه، چندمعنایی، طرح‌واره‌های تصویری، تغییرات مفهوم‌شناختی، حرف اضافه

۱. مقدمه

از آنجا که در نگاه شناختی به دستور زبان واژه‌ها یا بر مفاهیم محتوایی دلالت می‌کنند یا بر مفاهیم ساختاری، حروف اضافه در زمره مفاهیم ساختاری زبان قرار دارند. واژه‌های ساختاری کارکرد دستوری دارند؛ بر خلاف واژه‌های محتوایی که کارکرد قاموسی دارند. چنان که در رویکردهای شناختی به دستور زبان مؤکد است، این گروه از واژه‌ها معنی طرح‌واره‌ای دارند و از این منظر، در تقابل با مفاهیم محتوایی در نظام زبان قرار می‌گیرند.

«در دستورشناختی، مفاهیم دستوری را می‌توان به‌لحاظ معنایی بر اساس پیش‌نمونه و نیز بر اساس طرح‌واره‌های تصویری توصیف کرد؛ معنی پیش‌نمونه‌ای مفهومی است که ریشه در تجربه دارد و معنی طرح‌واره‌ای در فعالیت‌های شناختی و در ذهن جای دارد» (لانگاکر، ۱۳۹۷: ۹۷)؛ بدین معنی که معنی پیش‌نمونه‌ای بر اثر تجارب تکرارشونده و پربسامد انسان‌ها حاصل می‌شود و معنی طرح‌واره‌ای بر اثر فعالیت‌ها و تجارب فیزیکی و عصبی انسان در تعامل با پیرامون حاصل می‌شود که هر یک از این تجارب مسلماً با ادراک ذهنی همراه است. در چندمعنایی حروف اضافه که منجر به دستوری‌شدگی آن‌ها می‌شود؛ نخست، دستوری‌شدگی اولیه و پس از آن دستوری‌شدگی ثانویه رخ می‌دهد. آنچه در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است، تحلیل معنای طرح‌واره‌ای حروف اضافه «برای» و «تا» است. در این پژوهش خواهیم دید معنای طرح‌واره‌ای این حروف اضافه چگونه توجیه‌گر تغییرات مفهوم‌شناختی آن‌ها در پی فرایند دستوری‌شدگی‌شان است. اهمیت پژوهش حاضر توجه به دو رویکرد تحلیل معنی؛ یعنی تحلیل مؤلفه‌ای معنی و طرح‌واره‌های تصویری در توضیح تنوع‌های معنایی دو حرف اضافه مذکور است. این در حالی است که در کتاب‌های دستور زبان و در فرهنگ‌های لغت، فهرست کردن معانی حروف اضافه یا توضیح درباره آن‌ها، بدون توجه و استناد به مبانی و نظریه‌های زبان‌شناختی صورت می‌گیرد.

در پایان این بخش ذکر این نکته حائز اهمیت است که هدف نگارنده از بررسی‌های تاریخی، پی بردن به روند دستوری‌شدگی و در پی آن، چندمعنایی حروف اضافه مذکور است. لذا، تبیین و مقایسه تحلیل‌ها و طبقه‌بندی‌های دستوری صورت گرفته توسط دستورنویسان مختلف از جهت نقش دستوری و تشخیص نوع حرف مذکور، مدنظر نگارندگان نبوده است.

۲. پیشینه و جنبه نوآورانه این پژوهش

ری^۱ (2004) بیست حرف اضافه انگلیسی را از منظر دستوری‌شدگی بررسی کرده است و با استفاده از مفاهیم مطرح در معنی‌شناسی شناختی به این نتیجه می‌رسد که سازوکارهایی چون استعاره و مجاز، می‌توانند موجب چندمعنایی و سپس دستوری‌شدگی حروف اضافه شود.

اِسسی^۲ (2010) با تحلیل دستوری‌شدگی حروف اضافه زبان عربی پی برد استعاره، مجاز، بازآموزی/تحلیلی^۳ نمونه‌هایی هستند که در ایجاد فرایند دستوری‌شدگی نقش دارند. **هایاشی**^۴ (2015) به بررسی حروف اضافه‌ای که از افعال مشتق شده‌اند، پرداخته است و تفاوت آن‌ها را در درجه دستوری‌شدگی آن‌ها بررسی کرده است. **میرزایی‌نیا** (۱۳۹۴) به بررسی و توصیف نمونه‌های دستوری‌شدگی در زبان ترکی آذربایجانی می‌پردازد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داده است که به‌طور معمول مقوله دستوری‌شده، کل پیوستار مرحله‌ای دستوری‌شدگی پیشنهادشده از سوی هاپر و **تروگات**^۵ (2003:6) را طی نمی‌کند و اغلب این فرایند در مرحله تبدیل واژه محتوایی به واژه نقشی رخ می‌دهد که در دستوری‌شدگی حروف اضافه نیز همین روند دیده می‌شود. **چنگیزی و عبدالکریمی** (۱۳۹۶) به بررسی معنایی حروف اضافه

1. S. Rhee

2. M. Esseesy

3. reanalysis

4. T. Hayashi

5. P. J. Hopper & E. C. Traugott

«از» و روند دستوری‌شدگی آن با نگاهی در زمانی پرداخته‌اند. آن‌ها دریافتند در تحولات زبانی، این حرف اضافه دو مرحله دستوری‌شدگی را طی کرده است؛^۱ نخست اسم تبدیل به حرف اضافه شده است و در معنی دلالت و همراهی و مفاهیم مشتق از آن به کار رفته است؛ سپس، کارکردهای معنایی دیگری نیز برعهده گرفته و کارکردهای معنایی^۲ جدید، مفهوم «خاستگاه»^۳ و مفاهیم مشتق از آن را مانند ابزار، روش، منشأ، مسیر و مقایسه شامل شده است. همچنین، عبدالکریمی و چنگیزی (۱۳۹۸) با تحلیل در زمانی و با استفاده از منابع تاریخی موجود مؤلفه معنایی اصلی و روند دستوری‌شدگی حرف اضافه «با» را نیز بررسی کرده‌اند؛ در این باره آن‌ها نتیجه گرفتند، معنای گروه نخست، کارکردهای معنایی را نشان می‌دهند که حاصل گسترش معنای همراهی‌اند و به مفهوم‌سازی «شخص» در سطح نخست استعاره‌های مقوله‌ای هاینه^۴ (2003:589) اشاره می‌کنند و گروه دوم معنایی حاصل دستوری‌شدگی ثانویه «با» هستند و مفهوم‌سازی «شیء» و «فعالیت / فرایند» را در استعاره‌های مقوله‌ای نشان می‌دهند. ایمانی و رفیعی (۱۳۹۸) به بررسی ساخت ترکیب‌های نام‌اندام سر، به‌عنوان یکی از فعال‌ترین نام‌اندام‌های زبان فارسی، از منظر صرف ساختی پرداخته‌اند. آن‌ها تنوع معنایی این واژه‌ها و طرح‌واره‌های تأثیرگذار بر مفهوم‌سازی این واژه را بررسی کرده‌اند.

در هیچ‌یک از پژوهش‌های انجام‌شده مذکور از یک سو مراحل دستوری‌شدگی و تغییرات مفهوم‌شناختی حروف اضافه «برای» و «تا» تحلیل نشده‌اند و از سوی دیگر، بررسی و تحلیل چندمعنایی و دستوری‌شدگی آن‌ها بر مبنای بررسی طرح‌واره‌های تصویری متداعی با کارکردهای معنایی آن‌ها نبوده است.

۳. روش انجام پژوهش

پژوهش حاضر پژوهشی بنیادی است که برای انجام آن، ابتدا معنایی مختلف حروف اضافه به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از فرهنگ‌های سخن (انوری، ۱۳۸۲)، دهخدا (دهخدا، ۱۳۷۷) و کتاب‌های دستور زبان فارسی که در بخش مقدمه به آن اشاره شد، گردآوری شده است و به شیوه توصیفی - تحلیلی و با استفاده از اطلاعات و شواهد تاریخی موجود از کتاب‌های فرهنگ ریشه‌شناسی زبان فارسی حسن‌دوست (۱۳۹۳) و فارسی باستان؛ دستور زبان، متون، واژه‌نامه کنت^۵ (۱۳۷۹) تبیین شده‌اند. معنای سرنمونی و حاشیه‌ای حروف اضافه «برای» و «تا» با کمک روش پیشنهادی تایلر و ایوانز^۶ (2003) تعیین شده است. پس از اثبات چندمعنایی و تشخیص معنی سرنمونی شبکه معنایی هر یک از حروف مذکور رسم شده است. در نهایت، روند چندمعنایی و دستوری‌شدگی این حروف بر پایه طرح‌واره‌های تصویری توصیف و تبیین شده است.

۴. مبانی نظری پژوهش

در این بخش، شرح کوتاهی از مفاهیمی کلیدی پژوهش از نظر می‌گذرد.

۴-۱. چندمعنایی

۱. در مباحث مربوط به دستوری‌شدگی، برای دستوری‌شدگی دو مرحله در نظر گرفته می‌شود؛ دستوری‌شدگی اولیه که طی آن مقوله دستوری واژه تغییر می‌کند و دستوری‌شدگی ثانویه که طی آن (در مرحله دوم دستوری‌شدگی) معنای جدید و مرتبط با هم برای واژه‌ای که تغییر مقوله داده است، در زبان پدید می‌آید.

۲. semantic functions

۳. به معنی مبدأ، سرچشمه، منشأ. مثلاً: خاستگاه دین اسلام کشور عربستان است.

۴. B. Heine

۵. R. G. Kent

۶. A. Tyler & V. Evans

چندمعنایی^۱ اصطلاحی در معنی‌شناسی است که در برابر اصطلاح تک‌معنایی^۲ مطرح می‌شود. این اصطلاح برای واحدهای زبانی‌ای به کار می‌رود که معانی متعدد و مرتبط داشته باشند. بنابراین، در معنی‌شناسی واژگانی^۳ واژه‌هایی که دارای بیش از یک معنی باشند، چندمعنایی در نظر گرفته می‌شوند (Evans & Green, 2006:179) یکی از علت‌های پدید آمدن چندمعنایی، بسط استعاری معنی است؛ چند معنایی نقطه‌مقابل هم‌نامی است و «به‌منظور تشخیص چندمعنایی از هم‌نامی از دو راهکار ریشه‌شناسی و تشخیص منشأ تاریخی واژه‌ها و یافتن ارتباط میان معانی می‌توان استفاده کرد» (لایتز، ۱۳۹۱: ۸۴). به‌طور کلی، باید گفت مجاز و استعاره مفهومی از عواملی هستند که بیش از همه موجب گسترش معنایی و چندمعنایی شده‌اند که خود به‌صورت هم‌زمانی و در زمانی قابل بررسی هستند (Nerlich et al., 2003:205).

۲-۴. طرح‌واره تصویری

طرح‌واره‌های تصویری^۴ طرحی از تجارب جسمانی انسان هستند که در ذهن او نقش می‌بندند. طرح‌واره‌های تصویری در بردارنده جزئیات نیستند، بلکه مفاهیمی انتزاعی و در بردارنده الگوهایی از تجارب تکرار شونده انسان هستند که ماهیتی جسمانی شده^۵ دارند (Evans & Green, 2006:179). خاستگاه طرح‌واره‌های تصویری ساختار فیزیکی انسان و تعامل او با جهان و مفهوم‌سازی‌هایی است که در پی تجربه کردن جهان صورت می‌گیرند. در واقع، این واقعیت که انسان به‌سادگی درباره مفاهیم پیچیده و انتزاعی سخن می‌گوید، به این دلیل است که میان پدیده‌ها و رخداد‌های عینی که در پیرامون خود مشاهده و تجربه می‌کند و پدیده‌های انتزاعی، همانندی قائل می‌شود. برای مثال، انسان از الگوهای زبانی مشابه برای سخن گفتن درباره یک پدیده عینی و پدیده انتزاعی مشابه آن استفاده می‌کند. بنابراین، طرح‌واره‌های مذکور، چنان‌که از نام‌شان پیداست، بازتاب تجارب جسمانی‌ای هستند که در گذر زمان و با رشد انسان کسب می‌شوند و به همین دلیل، شکل‌گیری آن‌ها معلول مجموعه ادراک‌های انسان است که به نوبه خود از کسب تجارب جسمانی گوناگون حاصل می‌آیند. به‌عنوان مثال، هنگامی که انسان مسیری را طی می‌کند، طرحی از مسیر، مبدأ، مقصد، حرکت و گذر در ذهن او شکل می‌گیرد که می‌تواند از طرح‌واره‌های شکل‌گرفته با همین نام‌ها برای سخن گفتن درباره مفاهیم انتزاعی بهره‌برد. نمونه‌ای از طرح‌واره‌ها عبارت‌اند از حجمی^۶، حرکتی^۷، سطحی^۸، قدرتی/نیرو^۹، گذری^{۱۰}، جهت^{۱۱}، مبدأ^{۱۲}، مقصد^{۱۳} و مالکیت^{۱۴}.

۴-۳. دستوری‌شدگی

دستوری‌شدگی تغییری است که طی آن یک عنصر واژگانی کارکرد دستوری بر عهده می‌گیرد یا عنصر دستوری کارکردهای دستوری جدیدتری می‌یابد (Hopper & Taugott, 2003:18). دستوری‌شدگی فرایندی تاریخی است و محصول آن، پدید آمدن صورت‌های زبانی است که با کارکرد(های) معنایی جدید پیوند خورده‌اند. در پیوستار واژگانی - دستوری، واحدهای زبانی که دستخوش این فرایند

1. polysemy
2. monosemy
3. lexical semantics
4. image schema
5. embodied
6. container schema
7. path schema
8. surface schema
9. force schema
10. pass schema
11. direction schema
12. leaving point schema
13. destination schema
14. possession

می‌گردند، از صورت‌های واژگانی به سمت صورت‌های دستوری حرکت می‌کنند. این پیوستار را پیوستار دستوری‌شدگی^۱ (Hopper & Taugott, 2003:6) یا زنجیره دستوری‌شدگی^۲ (Heine, 2003:589) می‌نامند.

برینتون و تروگات (2005:77) تبدیل صورت واژگانی به صورت دستوری را دستوری‌شدگی اولیه^۳ و گیون^۴ (1991:305) تبدیل صورتی با کارکردهای دستوری کمتر به صورتی با کارکردهای دستوری بیشتر را دستوری‌شدگی ثانویه^۵ خوانده است.

دستوری‌شدگی در زبان‌شناسی شناختی معلول تغییر در شیوه کاربرد زبان است و بنابراین، مبتنی بر کاربرد است. کاربردمحور^۶ بودن دستوری‌شدگی به دلیل تغییر معنی است و تغییر معنی نیز جز در جریان کاربرد زبان در پی بروز نیازهای جدید رخ نمی‌دهد. معانی جدید برای واژه‌ها در بافت‌هایی پدید می‌آیند که تا پیش از آن در بافت مذکور کارکرد معنایی یادشده را نداشتند و پس از آن، چنانچه کارکرد معنایی جدید مورد توافق و اقبال اهل زبان قرار گیرد به تدریج به یکی از معانی قراردادی تثبیت‌شده واژه تبدیل می‌شود. در دستوری‌شدگی کارکرد معنایی واژه از محتوایی به سمت نقشی تغییر می‌کند. بدین ترتیب، یکی از مهم‌ترین سازوکارهای دستوری‌شدگی از دست دادن مؤلفه‌های معنایی است^۷ (Brinton & Traugott, 2005:27; Heine, 2003:579). ابداعات استعاری یکی از متمایزترین فرایندها در تغییر معنی‌اند. جهت انتقال استعاری از معانی عینی، به معانی انتزاعی است. فرایندهای استعاری برحسب نگاشت از حوزه‌ای به حوزه دیگر منتقل می‌شوند. هاپر و تروگات (2003:84) و همچنین، هاینه (1991:48) دو سطح از انتزاع^۸ را برای انتقال مفهومی در نظر گرفته‌اند؛ سطح نخست استعاره‌های مقوله‌ای^۹ است:

ویژگی > زمان > مکان > فعالیت / فرایند > شیء > شخص

میان این مفاهیم رابطه استعاری موجود است؛ زیرا مقوله‌ای، مقوله دیگر را مفهوم‌سازی می‌کند؛ به بیان دیگر، مفهومی در خدمت ساخته شدن مفهومی دیگر قرار می‌گیرد و در نتیجه، مقوله جدید بر پایه مقوله پیشین درک می‌شود. در این الگو، مفاهیم عینی (تر) در سمت چپ و مفاهیم انتزاعی (تر) در سمت راست قرار می‌گیرند. در سطح دوم، یعنی مفاهیم انتزاعی موجود در مجموعه استعاره‌های مقوله‌ای که عبارت از زمان و ویژگی هستند، مکان مقوله‌ای عینی‌تر به شمار می‌رود و الگویی برای درک سایر مفاهیم غیرمکانی به دست می‌دهد (Heine, 1991:187-188). بنابراین، در سطح دوم درک مفاهیم غیرمکانی بر درک مفهوم مکان استوار است.

۱-۳-۴. اصول دستوری‌شدگی

هاپر معتقد است موارد دستوری‌شده تحت تأثیر علل و عواملی به وجود می‌آیند. وی این اصول را «اصول شهودی»^{۱۰} نامیده است. معیارهای هاپر می‌تواند موارد دستوری‌شدگی را قبل از اتمام فرایند و در حین ایجاد تغییرات واژگانی تشخیص دهد (Heine & Narrog, 2011:32). یکی از این اصول لایه‌بندی^{۱۱} است؛ به این معنی که صورت‌های مختلف دستوری می‌توانند در کنار هم و بدون از بین بردن حالت‌های قبلی در نقش‌های دستوری مشابه به کار روند و به حیات خود ادامه‌دهد. به‌عنوان مثال، «تا» و «از» هر دو می‌توانند در مفهوم مبدأ به کار روند و

1. cline

2. grammaticalization chain

3. primary grammaticalization

4. T. Givón

5. secondary grammaticalization

6. usage - based

7.. bleaching

8. abstraction

9. categorical metaphor

10. heuristic principles

11. layering

در کنار هم به حیات خود در نظام زبان ادامه دهند. اصل دوم واگرایی^۱ است؛ این اصل زمانی وجود دارد که یک واژه تحت فرایند دستوری‌شدگی قرار می‌گیرد و تبدیل به واژه‌بست یا وند می‌شود؛ صورت واژگانی اصلی نیز ممکن است با کارکرد معنایی پیشین خود به صورت یک صورت واژگانی وجود داشته باشد. برای مثال، واژه «سر» در «سربه‌سر» وند واقع شده است و خود واژه نیز به صورت یک واژه مستقل وجود دارد. اصل سوم خاص‌شدگی^۲ است به این معنی که جزء دستوری‌شده تنها در موقعیت‌ها و معانی به‌خصوصی کاربرد دارد و دیگر در حوزه معنایی وسیع گذشته خود نمی‌تواند قرار گیرد؛ مانند «از» که دیگر در مفهوم همراهی به کار نمی‌رود. اصل چهارم ثبات^۳ است. به این معنا که با وجود تغییرات نقشی ناشی از دستوری‌شدگی در اغلب واژگان هنوز هم مفهوم و معنای اولیه جزء دستوری‌شده قابل تشخیص می‌باشد؛ مانند معنی «سر» به‌عنوان فوقانی‌ترین اندام بدن که در مفهوم حرف اضافه‌ای در ترکیب‌هایی مانند «سر خیابان» به کار می‌رود و در عین حال معنی اولیه خود را نیز همراه دارد. اصل پنجم مقوله زدایی^۴ است. در این اصل اجزای زبانی چون فعل و اسم که جزء مقولات اصلی به حساب می‌آیند، تبدیل به مقولات فرعی تری چون صفت و حرف اضافه و قید می‌شود (Heine & Narrog, 2011:22)؛ مانند آنچه «برای» از سر گذرانده است و پس از تغییر مقوله، از فعل به حرف اضافه بدل شده است.

۱-۴-۴. روش‌های پیشنهادی تایلر و ایوانز برای تعیین معنای سرنمونی

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر و برای تعیین معنای سرنمونی هریک از حروف اضافه مذکور همان روشی است که ایوانز و تایلر (2003:64-65) برای دریافت معنای واژه «over» پیشنهاد می‌کنند. در این روش از پنج معیار به شرح زیر استفاده می‌شود:

(الف) قدیمی‌ترین معنای موجود که با کمک واژه‌نامه‌ها و کتاب‌های ریشه‌شناسی قابل دسترسی است؛

(ب) غلبه یک معنا در شبکه معنایی؛ بدان معنا که بسامد کاربرد یک معنی از معانی دیگر بیشتر باشد؛

(ج) ترکیب‌پذیری با عناصر دیگر. به این صورت که حرف اضافه دنظر حتی در صورت ترکیب با جزء دیگر همان معنی سرنمونی را در خود به صورت پررنگ نشان دهد؛

(د) جفت‌های تقابلی. در این مفهوم زمانی که حرف اضافه مدنظر در مقابل جفت متضاد خود قرار می‌گیرد باید نشان‌دهنده معنای سرنمونی خود باشد؛

(ه) پیش‌بینی دستوری. بر اساس این روش، معنای یک واژه هنگام کاربرد آن در بافتی مشخص و همنشینی آن با سایر واژه‌ها، در شبکه معنایی آن واژه موجود و البته مرتبط با معنای سرنمونی هستند. این معانی به کمک معنای مرکزی آن واژه در شبکه معنایی آن قابل تشخیص می‌باشند.

۵. تحلیل داده‌ها

۱-۵. تعیین معنای سرنمونی حرف اضافه «برای» به روش تحلیل شناختی

برای تعیین معنای سرنمونی، باید نخست قدیم‌ترین معنای حرف اضافه «برای» را جستجو کنیم. شواهد تاریخی موجود نشان می‌دهند حرف اضافه «برای» /ba. rā.yi/ برخاسته از /rādiy/ در فارسی باستان و /rāi/ در پهلوی است.

از نظر هورن^۵ و هوبشان^۱ (۷۸:۱۳۹۴) در فارسی میانه این واژه به صورت /pa(t)+ rāy+i/ (به + را + کسره اضافه) به کار می‌رفته است،

در سغدی به صورت /pyōr/ و در کردی به صورت /ārāi/ به معنی «به‌واسطه، به‌علت، به‌سبب، به‌جهت، به‌خاطر و زیرا» وجود داشته است

1. divergence
2. specialization
3. persistence
4. decategorialization
5. P. Horn

به زعم حسن دوست (۱۳۹۳: ۴۳۳) همچنین، حرف اضافه «برای» برگرفته از /reg/ در هندواروپایی و هم‌ریشه با /radi/ در سلتی و ساکسونی کهن به معنی «به سبب» و /rādih/ در سنسکریت است (کنت، ۱۳۷۹: ۶۶۹)؛ برخی از دستورنویسان زبان فارسی نظیر مشکوه‌الدینی (۱۳۷۰)، انوری و احمدی (۱۳۸۹)، قریب و همکاران (۱۳۸۹) حرف اضافه «برای» را جزو مقوله حروف اضافه ساده برشمرده‌اند و برخی چون فرشیدورد (۱۳۸۲)، نائل خانلری (۱۳۶۹)، خطیب‌رهبر (۱۳۶۷)، شریعت (۱۳۷۲) حرف اضافه «برای» را جزو حروف اضافه مرکب طبقه‌بندی می‌کنند. فرشیدورد (۱۳۸۲) حرف «را» و کسره اضافه را به‌طور مستقل جزو حروف اضافه در نظر گرفته است و بدین ترتیب حرف اضافه «برای» را مرکب می‌داند (فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۴۴۸). همچنین، خطیب‌رهبر (۲۲۹: ۱۳۶۷) حرف اضافه «برای» را متشکل از سه جزء (ب + را + کسره اضافه) مطابق با آنچه از فارسی میانه باقی مانده است، تلقی می‌کند. آنچه که امروزه در حرف «را» از ریشه /rād/ به‌عنوان نشانه مفعول در نظر گرفته می‌شود و حرف اضافه پسین^۲ به حساب می‌آید، برگرفته از فعل /rādiy/ در فارسی باستان^۳ است. همچنین، فعل /rādaiti/ در اوستایی و به معنی آماده و مهیا کردن از این ریشه است که طی فرایند دستوری‌شدگی قرار گرفته است و به‌عنوان یک حرف اضافه پسین به کار می‌رفت. نمونه‌هایی در فارسی باستان موجود است که صورت پیشین این حرف در آنها به‌عنوان حرف اضافه پسین و نشانه مفعول کاربرد داشته است؛ زمانی که به فارسی میانه می‌رسد به صورت جمله‌ای که در نمونه (الف) ذکر شده است و امروزه نیز در مفهوم «برای» کاربرد دارد، به کار برده می‌شد.

بابینیک و همکاران^۴ (2009:93-94):

الف.

“Pāpak rād hēc farzand nē būt”

برای بابک (بابک را) هیچ فرزندی نبود = بابک هیچ فرزندی نداشت

همان‌گونه که گفته شد، در منابع تاریخی /rādiy/ در قالب دو مقوله فعل و حرف اضافه در فارسی باستان کاربرد داشته است؛ این فعل به‌صورت حرف اضافه پسین، به معنی «به سبب»، از بن فعلی /rād/ به کار می‌رفته است و در فارسی نو با حالت وابستگی؛ یعنی «را» و در نقش «چرا» نیز کاربرد داشته است. همچنین، کاربردهایی چون وند برای مفعول صریح داشته و دارد (کنت، ۱۳۷۹: ۶۶۹). حرف اضافه مذکور به‌عنوان حرف ربط مرکب بیانگر علت نیز به‌صورت /avahyarādiy/ کاربرد داشته است (کنت، ۱۳۷۹: ۲۹۸). به دلیل تغییرات تاریخی حرف اضافه مذکور، در پژوهش حاضر حرف اضافه «برای» مطابق با آرای دسته دوم دستورنویسان و طبق نظر کنت (۱۳۷۹)، مرکب در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، با توجه به بررسی‌های در زمانی و نیز معیار اول تایلر و ایوانز، به‌منظور تشخیص معنای سرنمونی یک واژه، در زمینه معنای حرف اضافه «برای» می‌توان گفت: این حرف که برگرفته از فعل /rādiy/ و در نقش نشانه مفعول بوده است، نشان‌دهنده مفاهیم هدف و مقصود (علت) و نیز تعلق و اختصاص است.

به‌منظور عمل بر مبنای دومین معیار پیشنهادی تایلر و ایوانز که همان بسامد کاربردی یک واژه است، صد نمونه جمع‌آوری شده از متون نظم و نثر فارسی، از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۶ خورشیدی، یعنی در بازه زمانی تقریباً پنجاه ساله، بررسی و تحلیل شده است. ابتدا باید این نکته را متذکر شد که امروزه نقش حرف اضافه «برای»، با جایگزین شدن کلماتی چون «واسه»، به‌علت، به‌منظور و مواردی از این دست کمرنگ‌تر از گذشته است؛ اما نمونه‌های جمع‌آوری شده و همچنین نمودار شماره (۱) نشانگر این امر است که بیشترین میزان کاربرد حرف اضافه

¹ H. Hubschan

² postposition

^۳ فعل، دوم‌شخص، مفرد از وجه امری برگرفته از هندواروپایی و هم‌ریشه با (right) به معنی do direct, do lead (Bachenheimer, 2018: 108)

⁴ V. Bubenik

«برای» در معنای هدف و علت (انگیزه)، به میزان ۵۹٪ و پس از آن در معنای تعلق و وابستگی، به میزان ۳۷٪، اختصاص یافته است که هر دو رابطه معنایی بسیار نزدیکی با هم داشته‌اند و گاه تشخیص آن‌ها از یکدیگر دشوار است. طبق معیار سوم تایلر و ایوانز یعنی ترکیب‌پذیری، حرف اضافه «برای»، همراه با ضمیرهای متصل، صورت‌های زبانی همچون «برام، برات، براش»، در گونه گفتاری و «برایم، برایت، برایش» در گونه رسمی و معیار ساخته است که نشان‌دهنده معنای هدف و مقصود و نیز تعلق و وابستگی و در برخی موارد علت و انگیزه است. معیار چهارم پژوهشگران مذکور، یعنی رابطه با دیگر حروف اضافه و جفت‌های تقابلی در مورد حرف اضافه «برای»، قابل بررسی نیست؛ زیرا حرف اضافه مذکور بیان‌گر رابطه علیت بوده است و نمی‌توان برای آن یک مفهوم سلبی یا متضاد در نظر گرفت.

۱-۱-۵. نقش‌های معنایی حرف اضافه «برای» در فارسی امروز

معانی حرف اضافه «برای» طی بررسی‌های به‌عمل‌آمده از کتاب‌های دستوری و فرهنگ سخن و دهخدا پنج نمونه به شرح زیر است که با استفاده از متون نظم و نثر فارسی معاصر و شمّ زبانی نگارندگان مثال‌هایی از آن‌ها ذکر می‌شود. در اشاره به معانی این حرف اضافه از تحلیل مؤلفه‌ای معنی نیز بهره گرفته شده است تا چندمعنایی آن با توجه به مؤلفه‌های معنایی تکرارشونده ملموس تر باشد.

۱. به سوی، به طرف [+ مسیر] [+ حرکت] [+ مبدأ] [+ مقصد] [+ هدف]

این بُعد معنایی حرف اضافه «برای» نزدیک‌ترین ارتباط معنایی با قدیم‌ترین معنی آن را دارد و نشان‌دهنده حرکت در طول مسیری است که می‌تواند فیزیکی و ملموس باشد یا از درجه‌ای از انتزاع برخوردار باشد. بنابراین، طرح‌واره‌های تصویری فضا (جهت‌های فضایی) و مکان-حرکت^۱ در ذهن تداعی می‌شوند.

(۱) «برای خواننده محترم بفرست». (وفی، ۱۳۹۵: ۴۸)

(۲) همین‌طور از آسمان برای ما بلا نازل می‌شود.

حرف اضافه «برای» در بیان مفهوم اخیر تداعی‌کننده همان مسیری است که پیش‌تر درباره آن توضیح داده شد. در مثال نخست، خواننده دریافت‌کننده و در واقع مقصد/هدف فرستادن محموله است و در مثال دوم، مقصد/هدف مسیری است که طی می‌شود. این معنا نیز در پی دستوری‌شدگی ثانویه به وجود آمده است.

۲. در مدت زمان / در طول [+ مسیر] [+ حرکت] [+ مبدأ] [+ مقصد] [+ هدف]

این بُعد معنایی «برای» تعمیم مفهوم مکان به زمان را به‌روشنی نشان می‌دهد و بنابراین، دوباره با طرح‌واره‌های فضا / مکان، حرکت روبه‌رو هستیم؛ حرکتی که در راستای زمان صورت می‌گیرد.

(۳) برای چهار ساعت داشت حرف می‌زد.

(۴) خط تولید، برای چند ساعت متوقف شده بود.

حرف اضافه «برای» در این مفهوم، مسیری را در ذهن کاربران زبان تداعی می‌کند که منطبق با تجارب آن‌ها دارای آغاز، پایان و حرکت میان این دو نقطه است. تحقق امر در مثال (۱) با رسیدن به مقصد تمام می‌شود و در مثال (۲) تحقق «تولید» با رسیدن به مقصد آغاز می‌شود؛ بنابراین، رسیدن به مقصد یا پایانی، برای تحقق امری که فعل بر آن دلالت می‌کند یا آغاز آن است و بر این اساس، رسیدن به مقصد را می‌توان هدف‌کنشگر در راستای تحقق کنش در نظر گرفت. این مفهوم حاصل از بسط استعاری برای یک مفهوم انتزاعی، یعنی زمان بوده و طی فرایند دستوری‌شدگی ثانویه به وجود آمده است. بسط استعاری معنی، یکی از پرکاربردترین توجیه‌ها در چارچوب زبان‌شناسی شناختی برای توجیه روند دستوری‌شدگی است که ایوانز و گرین (2006:714) نیز به آن اشاره کرده‌اند.

۳. در بیان هدف و مقصود و علت و انگیزه از انجام کنشی به کار می‌رود. [+ هدف] [+ مقصد / انتها] [+ سبب]

¹. locomotion image schema

هدف کنش، مقصدی است که راه فرضی تحقق بخشیدن به آن کنش، به آن منتهی می‌شود. از سوی دیگر، هدف از به انجام رساندن یک کنش، مستلزم سبب/ علت انجام آن تلقی می‌شود. به همین دلیل است که سه مؤلفه معنایی مذکور همراه با هم در توصیف معنایی این حرف اضافه دخیل دانسته شده‌اند.

(۵) «وقتی پیش خدمت می‌خواست برای برداشتن اسکناس‌ها زیرسیگاری را بردارد، زیرسیگاری از دستش روی زمین افتاد». (مستور، ۱۳۸۲: ۲۱).

(۶) «برای به دست آوردن این مقدار انرژی باید ۲۰ تن ذغال سنگ را به‌طور کامل سوزاند». (مستور، ۱۳۸۲: ۲۵)

(۷) «صادق خندید و گفت: بیشتر برای اینه که نمی‌نویسی». (وفی، ۱۳۹۵: ۳۵)

(۸) «برای چه زنده است؟» (شجاعی، ۱۳۹۰: ۲۳۳)

حرف اضافه «برای» در معنای هدف و علت، نشان‌دهنده غایت و نهایت انجام امری است و تا حد زیادی با معنی حرف اضافه «تا»، از این حیث هم‌پوشانی دارد. همان‌طور که گفته شد، حرف اضافه «برای» مشتق از فعل /rādiy/ به معنی «به راه راست رفتن و هدایت کردن» است. این معنی، دلیل شکل‌گیری مسیری فرضی در ذهن تا به انجام رسیدن کنشی را توجیه می‌کند. معنی مذکور ابتدا بسط استعاری یافته و سپس تحت فرایند دستوری‌شدگی اولیه قرار گرفته و در معنی بیان حرکت به سوی هدفی خاص تغییر معنا داده است. همچنین، چنان‌که ذکر شد، مفهوم علت و انگیزه را می‌توان مشتق از مفهوم هدف و مقصد دانست، علت انجام کاری در واقع همان هدف از انجام کار است؛ هدفی که کنش‌گر با انجام کاری به سوی آن حرکت می‌کند. به‌عنوان مثال، علت سرکار رفتن کسب درآمد است که همان هدف از سرکار رفتن نیز محسوب می‌شود.

۴. در بیان اختصاص و تعلق داشتن چیزی به کسی یا امری به کار می‌رود. [+هدف] [+مالکیت] [+همراهی]

حرکت در مسیری فرضی برای رسیدن به هدفی معین در این بعد معنایی نیز دیده می‌شود. در مسیر تعلق و مالکیت، مقصد، مالک است و مملوک در حرکت به سوی مقصد مذکور در نظر گرفته می‌شود. در این مورد افزون بر طرح‌واره‌های تصویری فضا و مکان-حرکت، در سطحی دیگر با طرح‌واره مالکیت نیز روبه‌رو هستیم.

(۹) «باید بلند شوم و خودم برای خودم چای بریزم». (وفی، ۱۳۹۵: ۱۰۱)

(۱۰) «پس اینها هم نمونه برای جلسه بعد». (شجاعی، ۱۳۹۰: ۹۷)

(۱۱) این کتاب را برای خودم خریدم.

بنا بر توضیحات فوق، اختصاص و تعلق داشتن را می‌توان نشأت گرفته از معنای مقصد و هدف در نظر گرفت. به‌عنوان مثال، در جمله «این دارو، برای سردرد است»، دارو با هدف و به‌منظور درمان سردرد ساخته شده و نیز متعلق به آن است؛ این معنا حاصل دستوری‌شدگی ثانویه بوده است و زمانی به کار برده می‌شود که علت و نتیجه به نوعی با یکدیگر وابستگی و تعلق داشته باشند. اغلب علت انجام کاری، نتیجه انجام آن کار است؛ برای مثال، هنگامی که فردی بگوید «درس می‌خوانم تا در آزمون‌های پایان ترم قبول شوم»، کسب نمره قبولی، در عین حال که علت درس خواندن وی بوده است، نتیجه درس خواندن او نیز هست.

۵. در بیان برابری و تقابل ارزش و مقدار چیزی به کار می‌رود. [+هدف] [+ارزیابی/سنجش] [+مقایسه] [+همراهی] [+مجاورت]

سنجش دو پدیده و ارزیابی آن‌ها به‌منظور مقایسه‌شان، نیازمند کنار هم قرار دادن آن‌ها و در نتیجه، مجاورت و همراه شدن موقت آن‌هاست. نتیجه‌ای که پس از مقایسه و سنجش حاصل می‌شود، هدف و مقصد نهایی طی کردن مسیر مقایسه و سنجش به حساب می‌آید. در این مورد، افزون بر موارد مذکور پیشین با طرح‌واره مقایسه-سنجش^۱ نیز روبه‌رو هستیم.

^۱. matching schema

(۱۲) «انگشت کوچیکه تو هم برای سرش زیاده». (چوبک، ۱۳۴۵: ۲۵۲)

(۱۳) «برای هر مثقال سیانور چهار قران می‌خواهد». (چوبک، ۱۳۴۵: ۱۸۱)

چنان‌که مثال‌های (۹) و (۱۰) نشان می‌دهند، حرف اضافه «برای» در مفهوم بیان ارزش نیز به کار می‌رود و نشان‌دهنده حرکت مفهوم اول تا رسیدن به مفهوم دوم به‌منظور سنجش این دو با هم است. در مثال (۱۲) انگشت کوچک و سر با هم سنجیده شده و درباره ارزش آن‌ها در مقایسه با هم اظهار نظر شده است. مشابه همین امر در مثال (۱۳) دیده می‌شود و چنان‌که ملاحظه می‌شود، سنجش ارزش به کمک حرف اضافه «برای» صورت گرفته است. بنابراین، می‌توان ردپای هدف را در این معنی از حرف اضافه مذکور مشاهده کرد. حرف اضافه «برای» ابزاری زبانی برای مقایسه است و در پی آن، برای بیان برابری یا تقابل به کار می‌رود و کاربرد آن برای مقایسه و سپس، ایجاد تقابل یا برابری ضروری است. با این کارکرد معنایی می‌توانیم حرکت انتزاعی یک مفهوم و رسیدن آن به مجاورت مفهوم دوم را تصور کنیم. در مثال بالا برای رسیدن به هر مثقال سیانور، پرداختن چهار قران لازم است؛ پس، چهار قران برابری می‌کند با یک مثقال سیانور. معنای مقایسه را می‌توان مفهومی در نظر گرفت که طی فرایند دستوری‌شدگی ثانویه به وجود آمده است. این بعد معنایی «برای» را می‌توان در پیوند با طرح‌واره مقایسه - سنجش قرار داد.

۲-۱-۵. تبیین معنای طرح‌واره‌ای حرف اضافه «برای»

در این بخش جدولی به‌منظور جمع‌بندی مطالب ذکر شده طراحی شده است که در آن معانی مختلف حرف اضافه «برای» ذکر شده‌اند. همه این معانی از گسترش استعاری معنای سرنمونی این حرف مشتق شده و در ابتدا معانی بافت‌مقید بوده‌اند، این معانی که شرح آن‌ها در بخش ۵-۱-۱ از نظر گذشت، براساس طرح‌واره‌های تصویری مرتبط با هر کارکرد معنایی، فهرست شده‌اند. طرح‌واره‌های تکرارشونده را باید دلیل اشتراکات مفهومی و پیوند معنایی گوناگون با معنای سرنمونی، در نظر گرفت.

جدول ۱- تبیین معنایی حرف اضافه «برای» بر اساس طرح‌واره‌های تصویری

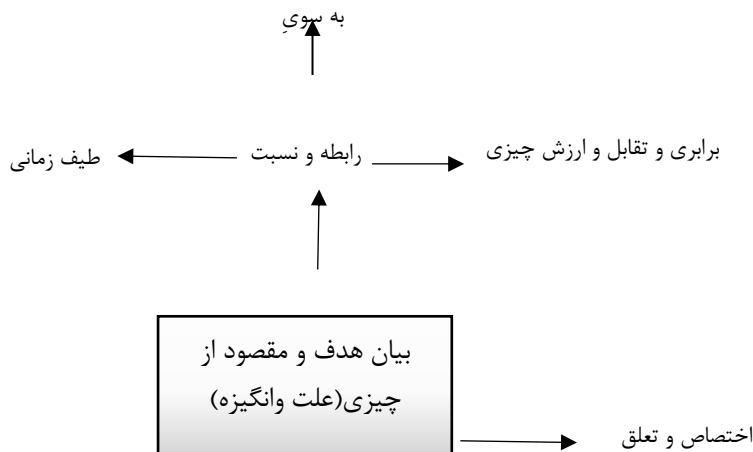
Table 1- Semantic Justification of Preposition “baraye” based on image schema

ردیف	معنی	طرح‌واره تصویری	توضیحات بر اساس مثال‌های تشریح‌شده در بخش ۵-۱-۱
۱	به سوی	فضا مکان-حرکت	ارسال، طی کردن مسیر است. برای مثال (۲) بلا شی متحرک است ← بلا مسیری عمودی را از بالا به پایین طی می‌کند.
۲	طیف زمانی (در مدت)	فضا مکان-حرکت	برای مثال (۴) تولید، شی متحرک است نقص فنی مانع است
۳	هدف، علت، انگیزه	فضا مکان-حرکت موازنه پیوند	در مثال‌های (۵) تا (۸) هدف انجام‌کنشی، با طی شدن روند انجام آن، در نقطه‌ای معین پیوند می‌خورد.
۴	اختصاص و تعلق، مالکیت	مالکیت مکان-حرکت	در مثال (۱۰)، زمان در حال عبور است و به‌عنوان یک مسیر فرضی مفهوم‌سازی می‌شود. در این نمونه هدف و حوزه مدنظر در رابطه همراهی (مالکیت) با یکدیگر قرار گرفته‌اند. ضمن آنکه با یکدیگر در ارتباط‌اند.
۵	مقایسه و ارزشیابی	مقایسه و سنجش	در مثال‌های (۱۲) و (۱۳)، ارزش دو مفهوم برای مقایسه در مجاورت یکدیگر قرار می‌گیرند و پس از سنجش با اختلاف سطح زیادی نسبت به هم قرار می‌گیرند.

حرف اضافه «برای» در معنی هدف و مقصود حاصل از دستوری‌شدگی اولیه و نشأت گرفته از معنای سرنمونی «به علت و به سبب» است. معانی دیگر حرف اضافه «برای» شامل «اختصاص و تعلق، ارزش، رابطه و نسبت، مدت زمان و به سوی»، حاصل از کاربردهای مجازی و استعاره‌ای بوده و از معنای سرنمونی خود فاصله گرفته‌اند و در نتیجه، در پی دستوری‌شدگی ثانویه پدید آمده‌اند. همان طور که اشاره شد، حرف اضافه «برای» برگرفته از فعل /rādiy/ است. بنابراین، این حرف اضافه در روند دستوری‌شدگی خود، در وهله نخست دچار فرایند مقوله‌زدایی شده و از فعل مذکور به معنی «آماده و مهیا کردن» به حرف اضافه تغییر نقش داده است؛ بنابراین، دستخوش دستوری‌شدگی اولیه شده است. پس از دستوری‌شدگی اولیه، با پذیرش کارکردهای معنایی جدید در حیطه دستور، دستخوش دستوری‌شدگی ثانویه نیز شده است و همه معانی حاصل از گسترش استعاری معنی اولیه، در مولفه [رسیدن به غایت] که می‌توان آن را هدف نامید، مشترک‌اند؛ معانی به سوی، در مدت زمان، علت و انگیزه، اختصاص و مالکیت و ارزشیابی همگی مولفه طی شدن مسیر و رسیدن به غایتی را نشان می‌دهند و به همین دلیل طرح‌واره تصویری مقصد، طرح‌واره تکرار شونده متداعی با این کارکردهای معنایی است. با توجه به داده‌های تاریخی موجود می‌توان اظهار کرد که با وجود تغییرات نقشی، همچنان معنی اصلی و اولیه در این حرف اضافه مسلم است که خود نشان از پیروی از اصل ثبات دارد؛ همچنین، با توجه به اصل خاص‌شدگی باید گفت حرف اضافه «برای»، همچنان در حوزه‌های معنایی سابق خود یعنی بیان علت، پابرجاست. براساس اصل واگرایی، حرف اضافه «برای» به صورت نقش دستوری پیشین کاربرد نداشته است و امروزه تنها در نقش حرف اضافه، به کار می‌رود. بنابراین، می‌توان ادعا کرد که دربرگیرنده فرایند لایه‌بندی نیست و حرکت این حرف اضافه در طیف دستوری‌شدگی به شکلی پویا در حال انجام نبوده و از ثبات نسبی برخوردار است. در نمودار (۱) شبکه معنایی پیشنهادی حرف اضافه «برای» با توجه به تقسیم‌بندی معانی آن در پی دستوری‌شدگی اولیه و پس از آن دستوری‌شدگی ثانویه که منجر به تولید سایر معانی شده، به نمایش درآمده است.

۵-۱-۳. جمع‌بندی حرف اضافه «برای»

بر اساس توضیحات مندرج در بخش‌های پیشین، حرف اضافه «برای» دارای پنج معنی است که همه این معانی در خود، معنای هدف و غایت یک مسیر فرضی را دارند. مؤلفه مذکور، مؤلفه معنایی مشترک میان گوناگون این حرف اضافه است و با توجه به معنی واژه‌ای که ریشه معانی ذکر شده به شمار می‌رود، روند چندمعنایی و دستوری‌شدگی حرف اضافه «برای» مشهود می‌شود.

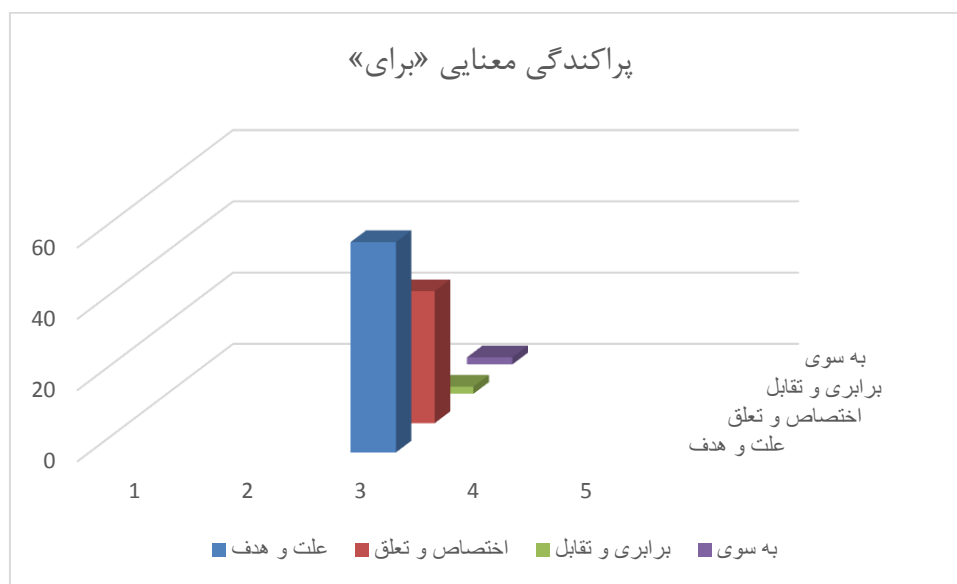

نمودار ۱- شبکه معنایی حرف اضافه «برای»

Diagram 1- Semantic Network of Preposition "baraye"

با استفاده از شبکه معنایی ترسیم‌شده برای حرف اضافه «برای»، می‌توان با استفاده از معنای سرنمونی این حرف اضافه به رابطه آن با دیگر معانی موجود اشاره کرد و به این نتیجه رسید که مطابق با انتظار، معانی ثانویه به‌طور مستقیم از معنای سرنمونی گرفته شده‌اند. نکته‌ای که ذکر آن ضروری می‌نماید این است که نمودار فوق شبکه معنایی «برای» را پس از دستوری‌شدگی اولیه نشان می‌دهد. معنی سرنمونی این واژه در بردارنده تمام معانی توزیع‌شده در حواشی شبکه معنایی است. بنابراین، باید آن را معنی شامل در نظر گرفت و سایر معانی موجود در شبکه معنایی را که در جدول (۱) نیز از نظر گذشت، معانی زیرشمول تلقی کرد. چنان‌که پیش‌تر ذکر شد، همه معانی موجود در شبکه معنایی مولفه طی شدن مسیر و رسیدن به غایتی را نشان می‌دهند و به همین دلیل طرح‌واره تصویری مقصد، طرح‌واره تکرار شونده متداعی با این کارکردهای معنایی است.

بررسی کارکردهای معنایی «برای» در فارسی امروز در مقایسه با معنی فعلی که روند دستوری‌شدگی خود را از آن آغاز کرده است، نشان می‌دهد در سطح نخست، مفاهیم شخص و شیء در طیف پیوستار استعاره‌های مقوله‌ای (Heine, 1991) و (Hopper & Traugott, 2003) در روند دستوری‌شدگی این واژه نقش ایفا نکرده‌اند، اما مفاهیم فعالیت، مکان، زمان و ویژگی به همان ترتیب مذکور در روند دستوری‌شدگی دخیل بوده‌اند. مهیا کردن با تغییر معنی، به «به سوی مکانی خاص»، سپس «در مدت زمان»، بعد به «علت و انگیزه»، «اختصاص و مالکیت» و بیان «تقابل یا برابری» بدل شده است. در سطح دوم مفاهیم زمان و ویژگی بر اساس مفهوم مکان درک شده‌اند.

نمودار ۲- بسامد کاربرد معنایی حرف اضافه «برای»

Diagram 2- Frequency of Semantic Functions of Preposition "baraye"

۲-۵. تعیین معنای سرنمونی حرف اضافه «تا» به روش تحلیل شناختی

با استناد به مطالعات در زمانی، باید گفت حرف اضافه «تا» مشتق از ایرانی باستان /tāvāt/ و نیز سنسکریت /tāvāt/ به معنی چندان‌بزرگ، آنقدر دراز، چندان‌دور و نیز در فارسی میانه /tāk/ «تا» /tāvāk/، /han-tāi/ «تا» (anu-tāvāt)، بوده است (حسن‌دوست، ج ۲، ۱۳۹۳: ۷۹۷). «تا» در پهلوی /tāk/ و در نسخه‌های خطی /tāi/ یا /tāg/، مشتق از /tāka/ به معنی «در طی»، «انتها و برای اینکه» است (هورن و

هوشیان، ۱۳۹۴: ۱۴۱). «حرف «تا» را علاوه بر حرف اضافه، حرف ربط نیز در نظر گرفته‌اند» (خطیب‌رهبر، ۱۳۶۷: ۳۲)^۱. بنابراین معیار اولیه تایلر و ایوانز، می‌توان گفت معنی اولیه حرف اضافه «تا» بر اساس بررسی‌های در زمانی، انتهای مکان و پس از آن زمان است که مفهومی انتزاعی‌تر به شمار می‌رود و در واقع انتهای تحقق یک امر است.

با توجه به معیار دوم تایلر و ایوانز، بیشترین کاربرد حرف اضافه «تا» در شبکه معنایی، به بیان سرانجام و انتها که خود شامل انتهای امری به میزان ۳۷٪، انتهای زمان به میزان ۳۴٪ و در نهایت، انتهای مکان به اندازه ۱۴٪ اختصاص یافته است که متعلق به بیشترین کاربرد معنایی حرف اضافه «تا» در نقش حرف اضافه است. روی هم رفته، داده‌های آماری حرف اضافه مذکور در معنای انتهای زمان، مکان و تکمیل تحقق یک امر عدد ۸۵٪ را نشان می‌دهد. بر اساس معیار سوم تایلر و ایوانز؛ یعنی ترکیب‌پذیری، حرف اضافه «تا» در ترکیباتی چون تا آنکه، تا اینجا، تا ابد، تا اطلاع‌ثانوی، تا آن وقت، تا وقتی که، تاکنون به کار می‌رود که نشان‌دهنده مقصد و انتهای مکان یا زمان است و معنی انتزاعی این حرف اضافه نشان‌دهنده انتهای یک مسیر یا تحقق امری است. در جمله «از اینجا تا مشهد بیش از هزار کیلومتر راه است» می‌توان مفهوم‌سازی نقطه مبدأ، یعنی جایی که گوینده ایستاده و نقطه مقصد یعنی شهر مشهد را، در طرح‌واره مسیر، حرکت، مبدأ و مقصد به وضوح درک کرد. از آنجا که پس از حرف اضافه «تا» مقصدی مکانی یا زمانی در انتهای مسیری عینی یا انتزاعی متصور است، می‌توان مقصد را معنای سرنمونی این حرف در نظر گرفت. بر اساس معیار پنجم تایلر و ایوانز در تعیین معنای سرنمونی نیز می‌توان گفت مفهوم انتهای مسیری در امری، مکان یا زمان، همان معنای سرنمونی این حرف اضافه است چنان‌که این مفهوم، در سایر معنای حاشیه‌ای این حرف اضافه نیز وجود داشته و آشکار است. بر اساس معیار چهارم نیز باید گفت می‌توان جفت تقابلی «تا» را «از» در نظر گرفت که نشان‌دهنده آغاز یا همان مبدأ مسیری عینی و یا انتزاعی است؛ مانند «از مدرسه تا خانه» یا «از بچگی تاکنون». بنابراین، در فهرست بسته حروف اضافه می‌توان برای «تا» یک جفت تقابلی در نظر گرفت که مسلماً در رابطه تقابلی معنایی^۲ با هم قرار می‌گیرند.

۱-۲-۵. نقش‌های معنایی حرف اضافه «تا» در فارسی امروز

معنای «تا» طی بررسی‌های به عمل آمده از کتاب‌های دستوری و فرهنگ‌های لغت سخن و دهخدا پنج مورد به شرح زیر است. برای بیان این معنای با استفاده از متون نظم و نثر فارسی معاصر و شم زبانی نگارندگان مثال‌هایی ذکر می‌گردد:

۱- انتهای مکان [+مقصد] [+مسیر]

(۱۴) تا چشم کار می‌کند.

(۱۵) از اینجا تا مشهد کلی راهه.

۲- انتهای یک بازه زمانی [+مقصد] [+مسیر]

(۱۶) «تا کتری جوش بیاید...». (وفی، ۱۳۹۵: ۱۶۹)

(۱۷) «صادق تا همین حالا هم برای تصمیم‌گیری وقت تلف کرده». (وفی، ۱۳۹۵: ۱۲۴)

۳- تا انتهای امری که [+مقصد] [+مسیر]

(۱۸) تا دلت بخواد از این کتاب‌ها داریم.

^۱. «تا» دارای معنای دیگری چون طاقه جامه، تنها، منفرد و چین و خم نیز هست که اسم است و پس از صفت شمارشی یا مبهم می‌آید. همچنین، دارای نقش‌های دستوری چون حرف ربط، صفت‌ساز و قیدساز است که در پژوهش حاضر مدنظر نگارندگان نیست و تنها از جهت تعلق به مقوله دستوری حرف اضافه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

^۲. semantic opposition

(۱۹) تا اینجای کار که مشکلی نداشتیم.

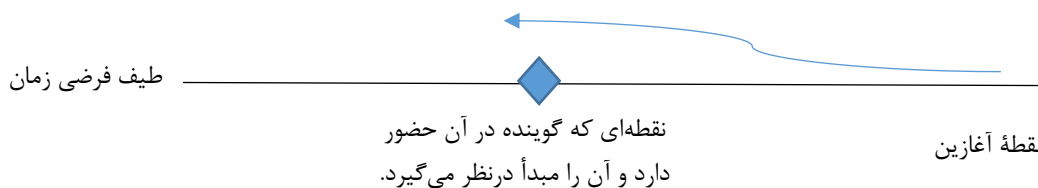
معنی «نقطه‌ای پایانی یک مسیر»، معنی سرنمونی حرف اضافه «تا» و نشان‌دهنده نهایت و انتهای مسیری در مکان و یا فضا است. مفهوم‌سازی مسیر در بستر زمان، انتزاعی است و بر اساس مسیر مکانی صورت می‌گیرد و کاربردهای استعاری را شکل می‌دهد که در آن روند انجام کار در بستر زمان در طول یک مسیر طی می‌شوند؛ مسیری که نقطه آغاز (مبدأ) و پایانی (مقصد) دارد. بنابراین، حرف اضافه «تا» به معنی انتهای مکان، انتهای زمان و انتهای انجام کنشی کاربرد دارد و محصول دستوری شدگی اولیه و ثانویه است.

۴- از آن زمان که، از وقتی که (مترادف با حرف اضافه «از») [+مسیر] [+منشأ / مبدأ]

(۲۰) «تا خودم را شناخته‌ام همین جا بوده‌ام». (چوبک، ۱۳۴۵: ۲۵۱)

(۲۱) «تا دنیا دنیا بوده، زلزله هم بوده». (چوبک، ۱۳۴۵: ۲)

حرف اضافه «تا» در مفهوم حاضر، بیان‌گر معنایی متفاوت از معانی دیگر در شبکه معنایی خود است و برخلاف معنای سرنمونی؛ یعنی مقصد و غایت مسیر، نشانگر منشأ و سرآغاز است و در این معنی، مترادف با مفهوم حرف اضافه «از» است. در مثال‌های (۲۰) و (۲۱) حرف اضافه «تا» مترادف با آغاز یک نقطه زمانی است که بخش پیشین این طیف زمانی محذوف بوده و ذکر نشده است. با توجه به نمودار (۴)، خط فرضی زمان در ذیل، نشان می‌دهد گوینده نقطه آغازی را برای وجود چیزی در نظر گرفته است و این نقطه روی محور فرضی زمان، پیش از حضور خود گوینده است و با کاربرد حرف اضافه «تا» از آن نقطه اولیه، پیش از حضور گوینده به نقطه‌ای می‌رسد که گوینده در حال حاضر در آن حضور دارد. امتداد پیکان نشان می‌دهد وضعیت مورد اشاره تا پس از زمان حضور گوینده جمله نیز ادامه می‌یابد. این بعد معنایی «تا» جایگزینی این حرف اضافه را با «از» امکان‌پذیر می‌کند. این معنی در شبکه معنایی «تا» از معنای سرنمونی این حرف اضافه دورتر و حاصل فرایند دستوری شدگی ثانویه است. در نمودار (۳) مسیر و مقصد، با توجه به زاویه دید گوینده ترسیم شده است.

نمودار ۳- نقطه آغاز و انتها با توجه به زاویه دید گوینده

Diagram 3- Starting and Ending Points with Regard to Speaker's Viewpoint

چنان‌که در نمودار نیز قابل ملاحظه است، گوینده روی خط فرضی زمان نقطه‌ای را برای حضور خود در نظر دارد و در عین حال برای پیدایش چیزی، نقطه‌ای را پیش از حضور خود روی خط فرضی مذکور در نظر می‌گیرد که روی نمودار با عنوان نقطه آغازین نشان داده شده است. با کاربرد حرف اضافه «تا» گوینده از نقطه آغازین به نقطه حضور خود روی خط فرضی زمان می‌رسد؛ بنابراین، در این مورد «تا» بر آغاز و مبدأ دلالت می‌کند.

۵- توالی و تعاقب [+مقصد] [+انتهای و انتها]

(۲۳) گوش تا گوش مردم نشسته بودند.

(۲۴) از این سر تا اون سر چراغ کشیده بودند.

حرف اضافه «تا» در معنی توالی و تعاقب برگرفته طرحة واره تصور مسیری و حاصل دستوری شدگی ثانویه است. این بعد معنایی

نشان‌دهنده حرکت در امتداد مسیری در بستر مکان و یا زمان است.

۲-۵. تبیین معنایی حرف اضافه «تا» بر اساس طرح‌واره‌های تصویری

در این بخش جدولی به منظور جمع‌بندی مطالب ذکر شده طراحی شده است که در آن معانی مختلف حرف اضافه «تا» ذکر شده‌اند. همه این معانی از گسترش استعاره‌ی معنای سرنمونی این حرف مشتق شده و در ابتدا معانی بافت‌مقید بوده‌اند، این معانی که شرح آن‌ها در بخش ۱-۲-۵ از نظر گذشت، بر اساس طرح‌واره‌های تصویری مرتبط با هر کارکرد معنایی، فهرست شده‌اند. طرح‌واره‌های تکرار شونده را باید دلیل اشتراکات مفهومی و پیوند معنایی گوناگون با معنای سرنمونی، در نظر گرفت.

جدول ۲- تبیین معنایی حرف اضافه «تا» بر اساس طرح‌واره‌های تصویری

Table 2- Semantic Justification of Preposition "ta" based on image schema

ردیف	معنی	طرح‌واره تصویری	توضیحات بر اساس مثال‌های تشریح‌شده در بخش ۱-۲-۵
۱	مقصد مکانی	فضا مکان- حرکت ← مسیر، حرکت، گذر، مبدا، مقصد	این کارکرد معنایی «تا» بر طی مسیر دلالت می‌کند و البته طی مسیر می‌تواند متضمن توقف، و جای گرفتن در نقطه‌ای از فضا باشد.
۲	مقصد زمانی	فضا مکان- حرکت ← مسیر، حرکت، گذر، مبدا، مقصد	این کارکرد معنایی «تا» بر طی مسیر در بستر زمان دلالت می‌کند و البته طی مسیر زمانی می‌تواند متضمن توقف، و جای گرفتن در نقطه‌ای از فضای زمانی باشد.
۳	مقصد مسیری انتزاعی	فضا مکان- حرکت ← مسیر، حرکت، گذر، مبدا، مقصد	این کارکرد معنایی «تا» بر طی مسیری انتزاعی دلالت می‌کند و البته طی مسیر می‌تواند متضمن توقف، و جای گرفتن در نقطه‌ای فرضی از فضای انتزاعی باشد.
۴	از آن زمان که	فضا مکان- حرکت ← مسیر، حرکت، گذر، مبدا	این کارکرد معنایی «تا» بر خلاف موارد دیگر، بر مبدا حرکت متمرکز است و نه مقصد.
۵	توالی و تعاقب	فضا مکان- حرکت ← مسیر، حرکت، گذر	دلالت این کارکرد معنایی «تا» بر مبدا و مقصد ضمنی است و به همین دلیل از ذکر آن‌ها ذیل طرح‌واره‌های متداعی خودداری شده است.

بر اساس ملاحظات تاریخی موجود، می‌توان نتیجه گرفت که حرف اضافه «تا» در گذشته در مقوله دستوری صفت قرار داشته است که امروزه با عبور از مرحله مقوله‌زدایی، از مقوله دستوری صفت وارد مقوله دستوری حرف اضافه و حرف ربط شده است؛ معنای «از وقتی که» شامل دستوری‌شدگی ثانویه است و سایر معنایی، یعنی مقصد مکانی، مقصد زمانی، مقصد مسیری انتزاعی، از آن زمان که و توالی و

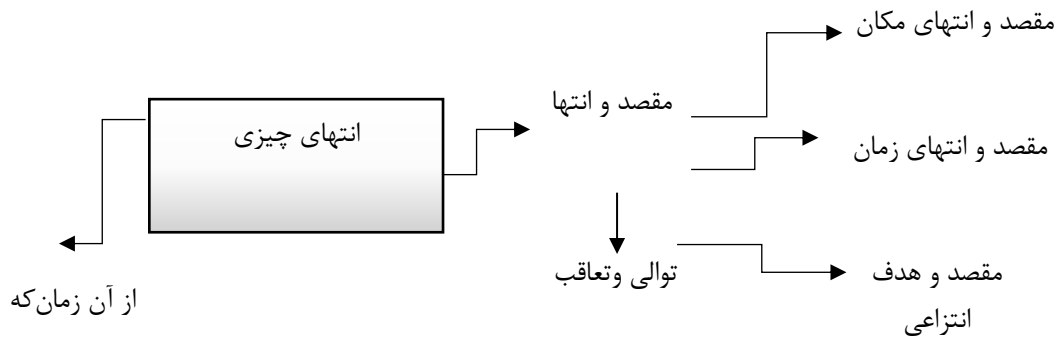
تعاقب، حاصل از دستوری‌شدگی اولیه و اشتقاق از معنای سرنمونی «چندان دور و بزرگ» است. از سوی دیگر، «تا» امروزه در نقش حرف اضافه در مقابل کاربرد پیشین، از رواج بیشتری برخوردار بوده و به عبارت دیگر، دست‌خوش خاص‌شدگی شده است. خاص‌شدگی فرایندی است که در آن جزء دستوری‌شده تنها در موقعیت‌ها و معانی به‌خصوصی به کار می‌رود و دیگر در حوزه معنایی وسیع گذشته خود نمی‌تواند قرار گیرد (Traugott & Heine, 1991:22). افزون بر این‌ها، علاوه بر نقش حرف اضافه، «تا» در نقش حرف ربط نیز به‌صورت پویا کاربرد داشته که اشاره به اصل لایه‌بندی در طبقه‌بندی **تروگات و هاینه** (1991) و **هاپر و تروگات** (2003) دارد. با وجود اینکه حرف اضافه «تا» تغییر مقوله داده، بنابر آنچه **هاپر و تروگات** (2003:6) آن را واگرایی یا ثبات می‌نامد، می‌توان گفت حرف اضافه «تا» همچنان معنی سرنمونی خود، یعنی انتهای چیزی را حفظ کرده و در نتیجه، از ثبات معنایی نسبتاً زیادی برخوردار بوده است.

مقایسه جدول‌های ۱ و ۲ نشان می‌دهد، دستوری‌شدگی ثانویه «برای» در مقایسه با دستوری‌شدگی ثانویه «تا» از تنوع بیشتری برخوردار بوده است؛ به این معنی که چندمعنایی «برای» متنوع‌تر از چندمعنایی «تا» است و در نتیجه، مؤلفه‌های معنایی متفاوت‌تر و متنوع‌تری در روند دستوری‌شدگی ثانویه «برای» دخیل‌اند.

۳-۲-۵. جمع‌بندی حرف اضافه «تا»

حرف اضافه «تا» نیز مانند دیگر حروف اضافه چندمعناست. با توجه به معانی حاصل از بررسی‌های تاریخی و نیز معانی طرح‌واره‌ای این حرف اضافه می‌توان نتیجه گرفت، حرف اضافه «تا» نشان‌دهنده محور مسیر با تمرکز بر نقطه پایانی آن است. به عبارت دیگر، «تا» به معنی مقصد و انتهای مکان و زمان (**هورن و هوشیان، ۱۳۹۴:۱۴۱**) است. همچنین، موارد انتزاعی‌تر چون هدف و مقصد است و از این جهت می‌تواند نقطه مقابل حرف اضافه «از» قرار گیرد که نشان‌دهنده آغاز و منشأ امری است. نکته شایان ذکر آن است «تا» و «از» در یک مورد تشابه معنایی نشان می‌دهند و آن، کارکرد معنایی‌شان به هنگام دلالت بر مبدأ است. به‌طور کلی و طبق بررسی‌های معنایی انجام‌شده در صد نمونه تصادفی جمع‌آوری‌شده و طبق نمودار (۳) می‌توان نتیجه گرفت که حرف «تا»، در معنای ربط، بیش از معنای حرف اضافه کاربرد دارد. با توجه به موضوع پژوهش حاضر، تا در مقوله دستوری حرف اضافه مورد توجه قرار بوده است؛ اما به دلیل آنکه تشخیص نقش معنایی حرف اضافه از حرف ربط و جایگاه کاربرد آن برای یک زبان‌آموز زبان فارسی حائز اهمیت است و نیز به دلیل وفاداری به ارزیابی آماری داده‌های به‌دست‌آمده، در نمودار (۴) تمامی معانی حرف «تا» با التفات به قرار گرفتن آن در مقوله حرف، اعم از حرف اضافه و حرف ربط آن ذکر شده است.

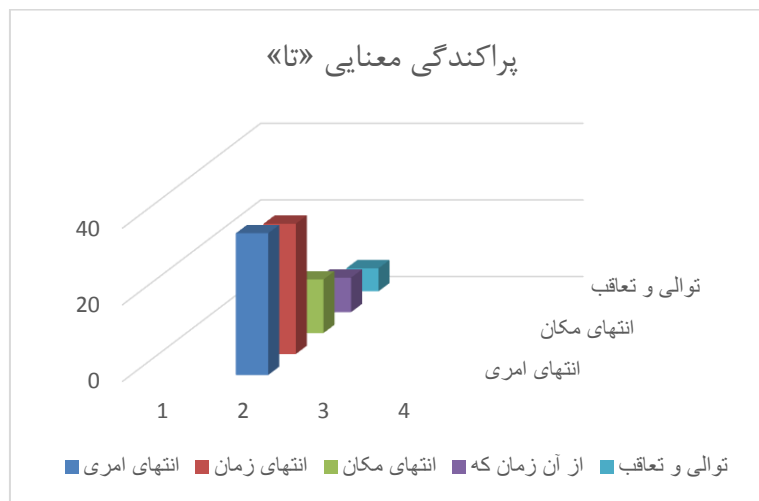
با توجه به شبکه معنایی ترسیم شده برای حرف اضافه «تا» در نمودار (۴) باید گفت معنای سرنمونی این حرف اضافه نشان‌دهنده مقصد و انتهای چیزی است که خود به سه دسته انتهای مکان، زمان و امری انتزاعی، تقسیم می‌شود. معانی «تا» حاصل مفهوم‌سازی مکانی و نیز مفهوم‌سازی زمانی هستند؛ که در این حالت، انتهای مسیری (فرضی) در مکان یا زمان را نشان می‌دهند. «تا» معنی دیگری نیز دارد که بیان نتیجه شرط است؛ مانند جمله «دختر خوبی باش تا به پارک برویم». معنی اخیر حاصل مفهوم‌سازی انتهای امری انتزاعی است که خود تولیدکننده معانی علت و نتیجه و بیان تردید در انجام امری است. حرف اضافه «تا» دارای معانی دورتر از معنای سرنمونی چون از آن زمان که و زنه‌ار است که حاصل از فرایند دستوری‌شدگی ثانویه است.

نمودار ۴- شبکه معنایی حرف اضافه «تا»

Diagram 4- Semantic Network of Preposition “ta”

بررسی کارکردهای معنایی «تا» در فارسی امروز در مقایسه با معنی فعلی که روند دستوری‌شدگی خود را از آن آغاز کرده است نشان می‌دهد در طیف پیوستار استعاره‌های مقوله‌ای **تروگات و هاینه** (1991) و **هاپر و تروگات** (2003) در روند دستوری‌شدگی مفاهیم مکان، زمان و ویژگی به همان ترتیب مذکور در روند دستوری‌شدگی، مندرج در بخش ۳-۴ دخیل بوده‌اند. مقصد مکانی، مقصد زمانی، مقصد مسیری انتزاعی، آغاز زمانی و توالی تعاقب، ساخته شدن استعاره‌های زمانی بر اساس مفاهیم مکانی و انتزاعی کردن مکان را در سطح نخست نشان می‌دهند. در سطح دوم مشهود است که مفاهیم زمان و مسیر انتزاعی بر اساس مفهوم مکان درک می‌شوند.

نمودار ۵- بسامد کاربرد معنایی حرف اضافه «تا» در متون نظم و نثر

Diagram 5- Frequency of Semantic Functions of Preposition “ta” in Poems and Prose

۶. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر برای تحلیل معنای طرح‌واره‌ای حروف اضافه «برای» و «تا» با رویکردی در زمانی انجام گرفت. معنای مذکور با استفاده از فرهنگ سخن، لغت‌نامه دهخدا، کتاب‌های دستور زبان فارسی و مثال‌هایی از متون نظم و نثر و نیز شمّ زبانی نگارندگان ذکر و تحلیل شدند. بررسی شواهد و اطلاعات تاریخی و کارکردهای معنایی «برای» و «تا» مشخص کرد که قدیمی‌ترین معنی یا همان معنی اصلی حروف اضافه «برای» و «تا» که معنای سرنمونی / مرکزی محسوب می‌شود، به شرح ذیل است:

- حرف اضافه «برای» متشکل از سه جزء (ب + ر + ا + کسره اضافه) مطابق با آنچه از فارسی میانه باقی مانده است، تلقی می‌شود. آنچه که امروزه حرف «را»، به صورت /rāḍ/ به‌عنوان نشانهٔ مفعول در نظر گرفته می‌شود، برگرفته از فعل /rādiy/ در فارسی باستان^۱ است؛ همچنین، فعل /rāḍaiti/ در اوستایی و به معنی آماده و مهیا کردن از این ریشه است که طی فرایند دستوری‌شدگی قرار گرفته است و امروزه به‌عنوان یک حرف اضافهٔ پسین به کار می‌رود. کارکردهای معنایی امروزی «برای» عبارت است از به سوی، در مدت، هدف-علت-انگیزه، اختصاص و مالکیت و سرانجام، مقایسه و سنجش است. طرح‌واره‌های تصویری متداعی با این معانی عبارت‌اند از: «فضا، مکان-حرکت» (که خود مشتمل بر طرح‌واره‌های تصویری مسیر، حرکت، گذر، مبدأ و مقصد است)، موازنه، پیوند، مالکیت و مقایسه و سنجش است.
- حرف اضافه «تا» مشتق از ایرانی باستان /tāvat/ و نیز سنسکریت /tāvāt/ به معنی چندان بزرگ، آنقدر دراز، چندان دور و نیز در فارسی میانه /tāk/ «تا» /tāvak/، /han-tāi/ «تا» (anu-tāvat)، بوده است. «تا» در پهلوی /tāk/ و در نسخه‌های خطی /tāi/ یا /tāg/ مشتق از /tākā/ به معنی «در طی»، «انتهای برای اینکه» است. کارکردهای معنایی امروزی این حرف اضافه عبارت‌اند از «مقصد مکانی، مقصد زمانی، مقصد در مسیری انتزاعی، از آن زمان که و توالی و تعاقب». طرح‌واره‌های تصویری متداعی با این معانی عبارت‌اند از فضا، مکان و حرکت که خود مشتمل بر طرح‌واره‌های تصویری مسیر، حرکت، گذر، مبدأ و مقصد است. بر اساس توضیحاتی که از نظر گذشت، نتایج زیر حاصل می‌شود:
 - ۱- مؤلفه معنایی ثابت و تکرارشونده در چندمعنایی و دستوری‌شدگی «برای» [هدف] است و طرح‌وارهٔ تصویری متداعی با آن، به‌طور خاص طرح‌وارهٔ مقصد است. تکرار یک مؤلفه معنایی ثابت و نیز یک طرح‌وارهٔ تصویری خاص از یک سو نشان‌دهندهٔ چندمعنایی این حرف اضافه است و از سوی دیگر، برخورداری از معنای طرح‌واره‌ای این حرف اضافه را مورد تأکید قرار می‌دهد. تکرارشوندگی طرح‌واره‌های تصویری فضا، مکان و حرکت نشان می‌دهد گسترش معنایی این حرف اضافه دلالت بر مکان را دربرداشته و سپس به مفاهیم زمان و سایر مفاهیم انتزاعی تسری یافته است.
 - ۲- مؤلفه معنایی ثابت و تکرارشونده در چندمعنایی و دستوری‌شدگی «تا» [مقصد] است و طرح‌وارهٔ تصور متداعی با آن نیز به‌طور خاص طرح‌وارهٔ مقصد است. تکرار یک مؤلفه معنایی ثابت و نیز یک طرح‌وارهٔ تصویری خاص از یک سو نشان‌دهندهٔ چندمعنایی این حرف اضافه است و از سوی دیگر برخورداری از معنای طرح‌واره‌ای این حرف اضافه (و در واقع همهٔ حروف اضافه) را مورد تأکید قرار می‌دهد. تکرارشوندگی طرح‌واره‌های تصویری فضا، مکان و حرکت نشان می‌دهد گسترش معنایی این حرف اضافه دلالت بر مکان را دربرداشته و سپس به مفاهیم زمان و سایر مفاهیم انتزاعی تسری یافته است.
 - ۳- هر دو حرف اضافه «برای» و «تا» مراحل دستوری‌شدگی اولیه و ثانویه را پشت سر گذاشته‌اند؛ زیرا پس از تغییر مقوله‌گذر که نشان‌دهندهٔ دستوری‌شدگی اولیه است، در پی دستوری‌شدگی ثانویه و دلالت بر مفاهیم جدید، انتزاعی‌شدگی معنی را نیز پشت سر گذاشته‌اند.
 - ۴- نتایج ۱، ۲ و ۳ نشان می‌دهند دستوری‌شدگی ثانویه این دو حرف اضافه مسیری تقریباً مشابه را طی کرده است و گواهی بر این مدعا، طرح‌واره‌های تصویری مذکور است.

^۱ روجوع کنید به اثر (Bachenheimer, 2018:108)

۵- تنوع معنای طرح‌واره‌ای حرف اضافه «برای» بیشتر از تنوع معنای طرح‌واره‌ای «تا» است. این امر نشان می‌دهد دستوری‌شدگی ثانویه «برای» در مقایسه با «تا» در پی تغییرات مفهوم‌شناختی^۱ متنوع‌تر و گسترده‌تری صورت گرفته است و تغییرات مفهوم‌شناختی «تا» محدودتر بوده است.

منابع

- انوری، حسن. (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ سخن (جلد اول، دوم و سوم). سخن.
- انوری، حسن و احمدی، حسن. (۱۳۸۹). دستور زبان فارسی ۲. مؤسسه فرهنگی فاطمی.
- ایمانی، آوا و رفیعی، عادل. (۱۳۹۸). تحلیلی ساخت‌محور از ترکیبات نام‌اندام «سر» در زبان فارسی. *زبان پژوهی* (۱۱(۶)، ۱۵۹-۱۳۰.
- چنگیزی، احسان و عبدالکریمی، سپیده. (۱۳۹۶). روند دستوری‌شدگی حرف اضافه «از» در زبان فارسی. *پژوهش‌های زبانی*، ۸(۲)، ۳۸-۲۱.
- چوبک، صادق. (۱۳۴۵). سنگ صبور. دسترسی در <http://iran-paper.ir>
- حسن دوست، محمد. (۱۳۹۳). فرهنگ ریشه‌شناسی زبان فارسی (جلد اول و دوم). فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- خطیب‌رهبر، خلیل. (۱۳۶۷). حروف اضافه و ربط. سعدی.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا (جلد دوم، سوم و چهارم). مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران (با همکاری انتشارات روزنه).
- شجاعی، سید مهدی. (۱۳۹۰). غیر قابل چاپ. نیستان.
- شریعت، محمدجواد. (۱۳۷۲). دستور زبان فارسی. اساطیر.
- عبدالکریمی، سپیده و چنگیزی، احسان. (۱۳۹۸). چندمعنایی و روند دستوری‌شدگی حرف اضافه «با» بر اساس تحلیل مؤلفه‌ای معنی. *جستارهای زبانی*، ۱۰(۶)، ۳۱۷-۲۸۵.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۲). دستور مفصل امروز بر پایه زبان‌شناسی جدید. سخن.
- قریب، عبدالعظیم؛ همایی، جلال؛ یاسمی، رشید؛ ملک‌الشعراى بهار؛ فروزانفر، بدیع‌الزمان. (۱۳۸۹). دستور زبان فارسی. به اهتمام جهانگیر منصور. ناهید.
- کنت، رونالد. (۱۳۷۹). فارسی باستان؛ دستور زبان، متون، واژه‌نامه. ترجمه سعید عریان. حوزه هنری.
- لانگاگر، رونالد. (۱۳۹۷). مبانی دستورشناختی. ترجمه جهانشاه میرزابیگی. آگاه.
- لاینز، جان. (۱۳۹۱). درآمدی بر معنی‌شناسی زبان. ترجمه کوروش صفوی. نشر علمی.
- مستور، مصطفی. (۱۳۸۲). دانای کل. ققنوس.
- مشکوة‌الدینی، مهدی. (۱۳۷۰). دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری. مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- میرزایی‌نیا، صابر. (۱۳۹۴). توصیف و تحلیل دستوری‌شدگی در ترکی آذربایجانی. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد]. دانشگاه تربیت مدرس.
- ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۶۹). دستور زبان فارسی. بابک.
- هورن، پاول و هوبشان، هانریش. (۱۳۹۴). فرهنگ ریشه‌شناسی فارسی. ترجمه و بازنویسی متون: مریم السادات رنجبر، ترجمه متن و مؤلف شواهد فارسی و پهلوی: جلال خالقی مطلق. مهرافروز.
- وفی، فریبا. (۱۳۹۵). رؤیای تبت. مرکز.

Abdolkarimi, S. & Changizi, E. (2019). The Process of Grammaticalization of 'BA' based on Componential Analysis of Meaning. *Language Related Research*, 8(6), 275-318. [In Persian]

Anvari, H. (2003). *Sokhan Comprehensive Dictionary*. Sokhan. [In Persian]

Anvari, H., Ahmadi, H. (2010). *Persian Grammar*. Fatemi. [In Persian]

¹. semasiological changes

- Bachenheimer, A. (2018). *Old Persian: Dictionary*. Glossary and Concordance. Wiley & Son Press.
- Brinton, I. & Traugott, E.C. (2005). *Lexicalization and Language change*. Cambridge University Press.
- Bubenik, V., Hewson, J. & Rose, S. (2009). *Grammatical Change in Indo-European Languages*. John Benjamins Publishing Company.
- Changizi, E. & Abdolkarimi, S. (2017). The Process of Grammaticalization of 'AZ'. *Language Research*, 8(2), 21-38. [In Persian]
- Chobak, S. (1966). *Patient stone*. In <http://iran-paper.ir> [In Persian]
- Dehkhoda, A. (1998). *Persian Dictionary*. (Volumes 2, 3, & 4). Tehran University Press.
- Esseesy, M. (2010). *Grammaticalization of Arabic Prepositions and Subordinators: A Corpus-Based Study*. Brill Press.
- Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction* (1st ed.). Edinburgh University Press.
- Farshidvard, K. H. (2003). *Detailed Persian Grammar on Linguistics*. Sokhan. [In Persian]
- Gharib, A., Homayi, J., Yasami, R., Bahar, M., & Forouzanfar, B. (2010). *Persian Grammar*. By Mansour, J. Nahid. [In Persian]
- Givón, T. (1991). *English Grammar: A Function-Based Introduction*. John Benjamins.
- Hasandoust, M. (2014). *Persian Etymological Dictionary* (Volumes 1 & 2). Persian's Academy. [In Persian]
- Hayashi, T. (2015). Prepositionality of Deverbal Prepositions. *Papers in Linguistic Science*, 21(2015). 129-151.
- Heine, B. & Narrog, H. (2011). *Handbook of Grammaticalization*. Oxford University Press. 1
- Heine, B. (1991). *Grammaticalization: A conceptual Framework*. University of Chicago Press.
- Heine, B. (2003). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Hopper, P. J. & Traugott, E. C. (2003). *Grammaticalization* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Horn, P. & Hubschan H. (2015). *Persian Morphophonemics Dictionary*. Translated and rewritten by M. Ranjbar. Text translator and Persian and Pahlavi instance finder: J. Khaleqi Motlaq. Mehrafroz. [In Persian]
- Imani, A. & Rafiei, A. (2019). A Constructional Study of the Compound Body-Based Phrases Including 'Sar' (Head) in Persian. *Language Research*, 11(6). 130-159 [In Persian]
- Kent, R. (2000). *Ancient Persian; Grammar, texts, Dictionary*. Translated by Saeed Oryan. Art Academy. [In Persian]
- Khatibrahbar, k. (1988). *Prepositions and conjunctions*. Sa'adi. [In Persian]
- Langacker, R. (2018). *Essentials of Cognitive Grammar*. Translated by J. Mirzabeigi. Agah. [In Persian]
- Lyons, J. (2012). *Language and Linguistics: an Introduction*. Elmi. [In Persian]
- Mastour, M. (2003). *Omniscient*. Qoqnos. [In Persian]
- Meshkatodini. M. (1991). *Persian Grammar based on Transformational Grammar*. University of Mashhad Press. [In Persian]
- Mirzayiniya, S. (2015). *Description and Analysis of Grammaticalization in Azerbaijani Turkish*. [Unpublished Master thesis]. University of Tarbi'at modarres. [In Persian]
- Natel'khanlari, P. (1990). *Persian grammar*. Babak. [In Persian]
- Nerlich, B., Zazie, T., Vimala, H., Clarke, D. (2005). *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*. Mouton de Gruyter Publication.
- Rhee, S. (2004). Semantic Structure of English Prepositions: An Analysis from a Grammaticalization Perspective. *Language Research*, 40(2), 397-427. [In Persian]
- Sharia'at, M. (1993). *Persian Grammar*. Asatir. [In Persian]
- Shojaiy, M. (2011). *Unprintable*. Neyestan. [In Persian]
- Tayler, A. & Evans, V. (2003). *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge University Press.
- Traugott, E. C. & Heine, B. (1991). *Approaches to Grammaticalization*. John Benjamins.
- Vafi, F. (2016). *Dream's Tibet*. Markaz. [In Persian]